

Cumhuriyet Türkiye'sinde Türkçe Telif Edilmiş Hadis Usûlü Eserleri

Muhammed Masum ŞENBURÇ*

Giriş

Osmanlılar'ın ilim alanında isbât-ı vücûd etmeleriyle birlikte ürettikleri özellikle temel İslam bilimlerine dair eserlerin dili, başka bir ifadeyle ilim dili, asırlar boyu çoğunlukla Arapça olmuştur. Türkçenin hâkim dil olduğu ve hiç şüphesiz başını İstanbul'un çektiği merkezî coğrafya açısından da vâkıa böyledir. Ancak bunun Türk diline ilim dili olmak bakımından olumsuz bir etkisi olmamış, nispeten daha az sayıda olsa da kaleme alınan kitaplarda üst düzey bir Türkçe kullanılmıştır.¹ Son döneme gelindiğinde ise tasvir edilen tabloda kimi değişikliklerin yaşandığı göze çarpmaktadır. Tanzimat'la birlikte başlayan geniş çaplı değişim adeta dile de yansımış, diğer alanlar gibi İslâmî ilimlerde de giderek artan sayıda Türkçe eserler verilmeye başlanmıştır. Üstelik nicelikteki nisbî artış keyfiyeti etkilemiş, Türkçe ilim dili olmak bakımından da bir kıvam kazanmıştır.²

Payitaht İstanbul ve etkisi altında bulunan ilim havzası ölçeğinde değerlendirildiğinde hadis ilimlerine dair Arapça veya Türkçe üretilmiş eserlerin sayısı az olduğu tespiti yanlış olmayacaktır. Sözelimi Memlûkler'in hâkimiyet dönemlerinde Şam ve Mısır havzalarında üretilen hadis müellefatıyla mukayese edildiğinde kemiyet, hacim, içerik ve çeşitlilik bakımından aradaki fark net bir

* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Araştırma Uzmanı.

1 Gerek medreselerde okutulan ve gerekse Osmanlı uleması tarafından kaleme alınan eserler umumiyetle Arapça olmasına ve bilindiği kadarıyla son dönemlere kadar medreselerde Türkçe dersi de bulunmamasına rağmen ilim dili olması noktasından Türkçede bir zafiyet meydana gelmemesinin nedenlerinden biri kanaatimizce derslerde takririn Türkçe yapılıyor olmasıdır. Diğer taraftan ders dili Türkçe iken bu kadar çok Arapça ilmi eser üretilebiliyor olması da verilen eğitimin seviyesi bakımından kayda değer bir husustur.

2 Son dönemde kaleme alınan ilmi eserlerde niçin Türkçenin daha yoğun olarak tercih edildiği ve bu dönem eserlerinin Türkçe açısından arz ettiği durum da incelenmesi gereken önemli bir konudur.

şekilde görülecektir.³ Benzer bir karşılaştırmayı o kadar uzağa gitmeden yukarıda çerçevesini çizdiğimiz sınırlar dâhilinde üretilmiş hadis usûlü ile fıkıh usûlü ve kelâm çalışmaları üzerinden yaptığımızda da manzara değişmeyecektir. Arapça olanları da hariç tuttuğumuzda bugün elimizde Osmanlı dönemine ait sınırlı sayıda usul-i hadis çalışması kalmaktadır.⁴

Sayca az ve hacim bakımından kısa olan ilk Türkçe telif usul-i hadis eserleri bugün bizim için iki açıdan önem arz etmektedir: Birincisi bunların elimizdeki ilk örnekler olmalarıdır ve herhangi bir literatürde ilkler her zaman mühim bir mevkii haizdir. İkincisi ise bu eserlerin sahip oldukları köprü işlevidir. Zira söz konusu eserler Türkçede hadis usûlü dilinin oluşmasına katkı sağlayarak kendilerinden sonra yazılacak eserlere yeni bir yol açmış bulunmaktadır. Ayrıca onların yazıldıkları dönemde hadis usûlünün hangi seviyede olduğuna dair bir kanaate varmamızı sağlayacak önemli birer kaynak ve malzeme teşkil ettiklerini de hatırdan uzak tutmamak icap etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti özellikle ilk yıllarında her bakımdan olduğu gibi telif bakımından da, hatta çalışmamızın konusunu oluşturan Türkçe hadis usûlü telifi bakımından bile Osmanlı Devleti'nin devamı hüviyetindedir. Nitekim aşağıda ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz gibi cumhuriyet döneminde ilk hadis usûlü eseri bakıyetü's-süyûf diye niteleyebileceğimiz bir zât tarafından yazılmıştır. Çalışmamız işte bu eserden başlamak üzere Cumhuriyet Türkiye'si'nde telif tarzında ve Türkçe olarak kaleme alınmış hadis usûlü kitaplarını konu edinmektedir. Binaenaleyh incelememizde öncelikle kapsam daha sarih bir tarzda vurgulanacak, akabinde söz konusu kitapların tarihî seyri ele alınıp bunlar hakkında herhangi bir atıfta bulunulmadan ve özele inilmeden genel bir değerlendirme sunulacaktır. Ardından, bu genel değerlendirmenin bir nevi altını doldurmak kabilinden olmak üzere mevcut literatür içeriği, sistematığı, iddiaları ve benzeri çeşitli yönlerden tek tek ele alınıp değerlendirilecektir. Bazı teklifleri de içeren sonuç bölümünden sonra eserlerin ilk baskı tarihlerinin esas alındığı, ancak müteakiben birtakım

3 Bu tespitlerimizden zaman zaman çeşitli ortamlarda dillendirilen Osmanlılar'ın hadis alanında zayıf oldukları ve kayda değer eserler üretmedikleri yaklaşımlarına tamamen katıldığımız zannedilmemelidir. Zira bunlar bugün itibarıyla muhasebesi yapılmamış ve çok sayıda akademik çalışmayla altı doldurulmamış değerlendirmeler olmaktadır.

4 Bunlar arasından özellikle iki tanesini kaydetmek isteriz. İlki İbnülemin Mahmut Esad Seydişehrî'nin kaleme aldığı ve ilk baskısı 1307 yılında İzmir'de, ikinci baskısı 1316 yılında İstanbul'da yapılan *Usûl-i Hadis* isimli 120 sayfalık eserdir. Diğeri ise Hasîrîzâde Yusuf Zâhir Efendi (Hasırcioğlu) tarafından yazılan *el-Muktetaf mine'l-âsâr fî ilmi usûli'l-âsâr* adlı yirmi varaklık eserdir. Eserin müsvedde nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Sütlüce Dergâhı-Elif Efendi, nr. 5), tebyiz edilmiş nüshası ise Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Kütüphanesi'nde (nr. 7616) bulunmaktadır. Eser üzerine tarafımızdan "Osmanlı Müelliflerinden Yusuf Zahir Efendi ve Usûl-i Hadis'e Dâir Eseri" (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004) başlığıyla bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

değişiklikler olmuşsa onları yansıtan basımların da kaydedildiği kronolojik bir liste verilecektir.

I. Kapsam

Çalışmamız Cumhuriyet döneminde kaleme alınmış, telif niteliğini haiz, hadis usûlünün temel konularını kapsama iddiasına sahip ve sistematik irili ufaklı kitap çalışmalarını kapsamaktadır. Dolayısıyla sayıları oldukça az da olsa Osmanlı Devleti'nin son döneminde kaleme alınmış eserlerin tanıtım ve değerlendirmesine yer verilmemiştir. Diğer taraftan mezkur dönemde başka dillerde yazılmış veya başka dillerden Türkçeye tercüme edilmiş ya da baştan sona bir hadis usûlü kitabı olmayıp hadis usûlünün kapsamına giren ıstılah, literatür veya mesele merkezli tez, makale, tebliğ, kitap vb. çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlar incelediğimiz çalışmalarla aynı dönemde üretilmiş ve onların kısmen beslendiği kaynaklar olsalar da makalemizin çerçevesinin haricinde kalmışlardır.

II. Tarihî Seyir

Cumhuriyet dönemi hadis çalışmaları bir devlet projesi olarak da niteleyebileceğimiz, Babanzâde Ahmed Naîm'in (ö. 1934) başlayıp vefatı üzerine Kamil Miras'ın (ö. 1957) tamamladığı *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Terce-mesi ve Şerhi* isimli eserle başlamıştır. Ahmed Naîm Efendi'nin *Tecrîd*'de yer alan hadislerin tercümesine girişmeden önce mukaddime sadedinde bir usûl de kaleme almış olması tabiatıyla hadis usûlü çalışmalarının başlangıç noktasını tespitinde bizi aynı tarihe götürecektir.⁵ Bu tarihten günümüze gelinceye kadar çok sayıda hadis usûlünün yazıldığı yaklaşık doksan yıllık zaman dilimini hadis usûlü yazıcılığı açısından üç dönemde mütâlaa etmek mümkündür: Bunlardan ilki Cumhuriyet'in ilanından 1965'e kadar olan dönemdir. İkinci dönem 1965-1983 arasındaki takribî yirmi yıllık periyodu içine alır. Üçüncü ve son dönem ise 1983 sonrasını kapsamaktadır.

Cumhuriyetin ilanıyla başlattığımız ve Hayrettin Karaman'ın eserini neşrettiği 1965 yılında nihayete eren ilk dönem boyunca sadece bir eser neşredilmiştir. O da yukarıda geçtiği gibi Ahmed Naîm'in *Buhârî* muhtasarı olan *Tecrîd*'in tercümesi için kaleme aldığı mukaddimedir. İslâm tarihi boyunca muhtelif ilim dallarında kaleme alınıp öne çıkmış hatta bazen eserin kendisinden daha ziyade şöhret bulmuş ve daha fazla ilgi görmüş mukaddime çalışmaları olagelmıştır. Sadedinde olduğumuz mukaddime için de kısmen benzer bir durum söz konusudur. Nitekim ilk baskısından itibaren Türkçede ikinci hadis usûlünün yayınlanmasına kadar otuz yedi yıl geçmesinin ilk ve temel sebebi dönemin şartları ise, ikinci sebebi de artık ellerde *Mukaddime* gibi kıymetli bir eserin mevcudiyeti olmalıdır. Aslına bakılırsa sadece kendinden sonra değil, öncesinde bile merkezî Osmanlı

5 İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı: Çeşitleri Özellikleri Faydalanma Usûlleri*, 3. baskı, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (IFAV), 1989, s. 189.

coğrafyasında bu kemiyet ve keyfiyette bir eserin kaleme alınmadığı görülecektir. Ancak bir dönem çok tedavül etmesine ve bolca okunmasına rağmen bu eserin sonraki literatüre kaynaklık etmesi, atıf alması ve üretilmesi noktalarından hak ettiği ilgiyi gördüğü söylenemez.

1965-1983 arası kapsayan ikinci dönemde bir öncekinde olduğu gibi manzara değişmemiş ve sadece iki kitap çalışması yapılmıştır. Bunlar Hayrettin Karaman ve Talat Koçyiğit (ö. 2011) tarafından kaleme alınıp ilk baskılarını sırasıyla 1965 ve 1967 senelerinde yapan kitaplardır.⁶ Söz konusu iki kitabın yazımının Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim tarihiyle kesişen yönü İmam Hatip Okulları, Yüksek İslâm Enstitüleri ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin bu yıllarda faaliyette oluşudur. Nitekim her iki eserin müellifi de çalışmalarını bu okullarda ders kitabı olmak ve ilgili eğitim kurumlarının öğrencilerinin istifadesine sunmak üzere kaleme aldıklarını önsözlerinde belirtmektedirler.

1983'ten günümüze gelinceye kadarki zaman dilimini içine alan üçüncü dönem bazı yönleri itibarıyla bir önceki döneme benzeyen, ama birçok yönüyle de ondan farklılaşan bir karaktere sahiptir. Yazılan eserlerin büyük çoğunluğunun tıpkı ikinci dönemdeki gibi ders kitabı niteliğini hâiz olduğu bu dönemde, az da olsa söz konusu çerçevenin dışına çıkmış çalışmalar bulunmaktadır. Zira büyük bir eserin mukaddimesi olarak yazılan, alanın problemlerini ele alan, klasik hadis usûlünün uygulamadaki sonuçlarını tartışan, alternatif bir metodoloji teklif eden veya akademi dışında üretilen çalışmalara bu dönemde rastlamak mümkündür. Dönemi farklı kılan unsurlardan bir diğeri ise hadis usûlü kitabı yazımının öncesiyle kıyaslanamayacak nispette ivme kazanmasıdır. Elbette bu durumun aynı dönemde eğitim öğretim alanında yaşanan gelişmelerle birebir irtibatlı olduğu izahtan varestedir.

III. Eserlerle İlgili Genel Değerlendirme

Cumhuriyet Türkiye'si'nde üretilmiş hadis usûlü eserlerine dair ana hatlarıyla bir değerlendirme sunacağımız ve özel olarak herhangi bir çalışmaya atıfta bulunmayacağımız bu bölüme genel müellif profilleriyle başlanılacaktır. Şöyle ki, yaklaşık doksan yıllık dönem boyunca hadis usûlü eseri yazmış müelliflerin kâhır ekseriyetini üniversite hocaları/akademisyenler teşkil etmektedir. Bunlar arasında çok yönlü ve Osmanlı bakiyesi bir âlim olarak Ahmed Naîm Efendi tabî ki ayrı bir mevkiî haiz bulunmaktadır.⁷ Onun dışındakiler ise, biri hariç olmak üzere hayatlarının değişik safhalarında İmam Hatip Okullarında, Yüksek İslam Enstitülerinde veya ilahiyat fakültelerinde hocalık yapmış, ya da Diyanet İşleri

6 Eserlerin künyeleri her birinin müstakil olarak tanıtıldığı bölümde ve çalışmanın sonunda yer alan eser listesinde verilmiştir.

7 Hayatı için bkz. Hüseyin Hansu, *Secdede Biten Bir Ömür Babanzâde Ahmet Naim Bey*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007; İsmail Kara, *Rusûh ve İstikamet Sahibi Bir Zat Babanzâde Ahmet Naim Bey*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.

Başkanlığı teşkilatının değişik kademelerinde görev almış şahsiyetlerdir. Dolayısıyla onlar tarafından ortaya konan çalışmaların hemen tamamı akademik bir üslupla kaleme alınmış ders kitabı mahiyetinde eserlerdir. Aynı dönemin gayr-ı resmî eğitim kurumları olan ve farklı örnekleri bulunan medrese çevrelerinde kaleme alınmış herhangi bir eserin bulunmayışı ise oldukça dikkat çekicidir.⁸

Büyük çoğunluğu itibarıyla ders kitabı olmak üzere hazırlanmış Türkçe hadis usûllerine haliyle öğretici/didaktik bir üslup hâkimdir. Konular ana hatlarıyla işlenip örneklendirilmiş, zaman zaman bazı ihtilaflara işaret edilse de detaya inilmemiş, genellikle meselelerin öğrencilere belletilmesi amaçlanmıştır. Kanaatimizce bu sistematige sahip eserlerin ilk ve en başarılı örneğini İsmail Lütfi Çakan vermiş olup onun çizgisi Ahmet Yücel tarafından geliştirilmiş, Selahattin Polat'ın editörlüğünü yaptığı ve Anadolu Üniversitesi'nin uzun yıllar boyunca biriktirdiği tecrübelerin bugünkü hasılasını teşkil eden uzaktan öğretim tekniğinin uygulandığı çalışmayla daha ileri boyutlara taşınmıştır. Elbette daha geniş bir çerçeveyi hedefleyen Ahmed Naîm Efendi'nin mukaddimesi ile Hayri Kırbaçoğlu'nun bizzat hadis usûlünü tartışmaya açan ve alternatif bir metodoloji öneren eserlerinin farklı bir yerde durduğu kaydedilmelidir.

Ders kitabı sistematigine sahip olmanın öğrenci ve okuyucuları içine soktuğu muhtelif beklentilerden biri de eserin, konuların ihata edilmesi ve özetlenmesinde çok mühim bir fonksiyon icra eden şema ve tablolar içerip içermediği hususudur. Değerlendirdiğimiz çalışmalar bu açıdan da farklılık arz etmekte, onlar arasında şekillere hiç rastlanmayanlar bulunduğu gibi, kısmen yer verenler ve hatta söz konusu özelliği ile öne çıkanlar bile vardır. Bu konuda zikre değer, tartışmasız en müttekâmil örnek İsmail Lütfi Çakan'ın eseridir.

Birkaçı hariç değerlendirmemize esas aldığımız dönemin eserlerinde meselelerle ilgili tartışmalara ve bu ilimde bolca örneği bulunan ıstıhlara dair ihtilaflara neredeyse hiç temas edilmez. Bunun altında yatan sebep de kanaatimizce mezkûr çalışmaların ders kitabı olması ve okur kitlesinin hesaba katılmasıdır. Zaman zaman müttekaddimîn ve müttehahirîne atıflar yapılarak bazı farklı yaklaşımlara dikkat çekilmişse de, bu hem nadiren rastlanan bir durumdur, hem de ilgili eserlerde söz konusu ayırım tam anlamıyla ortaya konmadığı için işlevsel olamamaktadır.

Cumhuriyet Türkiye'sinde telif edilmiş hadis usûlleri genellikle İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Nuḥbetü'l-fiker* isimli eserinin tertibini esas almıştır. Söz konusu çalışmaların içerik ve çerçevelerinin tayininde ve yer verdikleri tanımlarda bu

8 Bu vakıa söz konusu eğitim kurumlarında hadis ve hadis usûlü tedrisinin oldukça zayıf olduğu tezini güçlendirmektedir. Bazı klasik hadis usûlü metinlerinin buralarda okutuluyor olması durumu medreseler lehine pek değiştirmemektedir. Zira fıkıh ve kelâm gibi derslerin müfredattaki yoğunluğu ile bu alanlardaki üretim maalesef mezkûr tezi destekler mahiyettedir.

eserin yanı sıra yine İbn Hacer'in onun üzerine yazdığı *Nüzhetü'n-nazar* adlı şerhi büyük oranda etkili olmuştur. Karşılaştırmalı okumalarla tespit edilen bu vakianın yansımalarını atflar üzerinden takip etmek de mümkündür. *Nuhbe* ve *Nüzhe*'den sonra müellifler tarafından en sık başvurulan ve öne çıkan kaynaklar İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) *Ulümü'l-hadis*'i ile Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Tedribü'r-râvî*'si olmaktadır.

Nuhbe ve özellikle *Nüzhe*'nin bu dönem hadis usûllerine rengini verdiği iki unsur daha söz konusudur. Birincisi eserlerin girişinde hadis usûlü literatürüne ve dolayısıyla bir nevi hadis usûlünün tarihçesine alan açılmasıdır. İbn Hacer bunu ilk örneğinden başlayarak İbnü's-Salâh'ın eserine kadar getirerek yapmaktadır. Sadedinde olduğumuz çalışmaların bazısında ise maalesef sadece İbn Hacer'in kaydettiği bilgi ile iktifa edilmiş veya küçük ilaveler yapılmış, ancak bir kısmında literatür olabildiğince geniş kapsamlı biçimde zikredilmiştir. Hatta bununla yetinmeyip Türkçe hadis usûlü kitabiyatına yer verenler olduğu gibi, çalışmalarının başına kısa da olsa bir hadis usûlü tarihi derc eden müellifler olmuştur. Nitekim Ahmet Yücel'in eseri bu açıdan özel olarak zikre şayandır. Dönemin hadis usûllerinde daha ziyade *Nüzhe*'nin etkisiyle ortaya çıkan diğer unsur ise ilgili literatüre işaret etme uygulamasıdır. İbn Hacer'in bir hadis usûlü konusunu işledikten sonra kendinden önceki muhaddislerce veya bizzat kendisi tarafından o başlıkta müstakil olarak kaleme alınmış eserlere atıfta bulunma âdeti Türk müelliflerin çalışmalarında da tatbik sahası bulmuştur.

Hadis usûlünün konularından birini teşkil eden mevzu/uydurma hadislerin dönemin eserlerinde ayrı bir yeri vardır. Zira mezkûr eserlerde bu konuya özel bir önem atfedilip dikkat çekici bir vurgu yapılmıştır. Mevzu hadisler hiç şüphesiz bu alanın mühim konularından bir tanesini teşkil eder. Ancak klasik kaynaklarda ele alınışıyla Cumhuriyet Türkiye'si'nde telif edilmiş eserlerde ele alınışı arasında bariz bir fark vardır. Şöyle ki, zikredilen konu bu ilmin kadim musannefâtında bir alt başlıkta ve kitabın hedeflediği çerçeve ve hacimle mütenasip olarak işlenirken, dönemimize gelindiğinde hem kitap için dikkate alınması gereken nispet göz ardı edilip fazlaca ayrıntıya girilmiş, hem de konu ana başlık ve hatta bazen bir bölüm veya ünite altında ele alınmaya başlanmıştır. Bu değişim ve ayrışma modern İslâm düşüncesi, kaynaklara dönüş fikri ve selefi yaklaşımı benimseyenlerin hadis anlayışlarıyla irtibat kurularak izah edilebilir.

Yakın dönemde kaleme alınıp tanıtım ve değerlendirmesine son sıralarda yer verdiğimiz eserlerin bir kısmında muhteva bakımından önceliklere nazaran bazı değişimler göze çarpmaktadır. Bu değişimlerden ilki "Oryantalistler ve Hadis" başlığı altında ele alınabilir. Nitekim ilk hadis usûllerinde bu ve etrafında gelişen meselelere neredeyse hiç temas edilmezken son yıllardaki eserlerde kâh kısaca kâh detaylı bir şekilde yer verildiği görülmektedir.

Yakın dönem hadis usûlü eserlerinde önceki eserlere göre değişimin yaşandığı diğer nokta farklı mezheplerin görüşlerine yapılan atıflardır. Nitekim önceleri pek tesadüf edilmeyen bu hususa daha sonra alan açılmış, bazen Hanefiler ve Mutezile'nin, ama özellikle Şîa'nın işlenen konuyla ilgili görüşleri ifade edilmiştir. Metin tenkidi vurgusu da söz konusu değişimlerden biridir. Dönemin eserlerinin çoğunda metin tenkidi bahis mevzuu olmazken kiminde belki müsteşriklerin de etkisiyle ön plana çıkarılmış, özel bir ilgiye mazhar olmuştur. Bazı eserlerde bununla da kalınmamış, ideal olanın tam da böyle olması gerektiği iddiasıyla ağırlık metin tenkidinden yana kaydırılmış ve klasik hadis usûlünün en temel meselelerini ihmale varacak boyutta isnâd tenkidi konuları tenkîs edilmiştir.

IV. Eserlerin Tanıtım ve Değerlendirmesi

Çalışmamızda incelediğimiz eserlerin bugün elimizdeki son baskıları veya son baskı olmasa bile müellifleri tarafından son hali verilmiş baskıları esas alınmış, dipnotlarda bu baskılara atf yapılmış, başlıklarda da söz konusu baskılara yer verilmiştir. Ancak makalenin sonuna derc ettiğimiz kısa eser künyelerinin verildiği listede hem ilk baskılar hem de şayet sonraki baskılarda değişiklik varsa bu baskılar kaydedilmiştir. Sonraki baskılar bazen farklı yayınevleri tarafından gerçekleştirildiği için eserin kaç defa basıldığını tam ve doğru biçimde yansıtmamakta, hatta ilk baskı olarak bile karşımıza çıkabilmektedir. Mamafih içerik bire bir aynı kalmakla birlikte eserlerin sadece neşredildiği yayınevlerinin değişmesi dikkate alınmamıştır. Öte yandan eserlerin değerlendirme sıralamasında tarihi seyri ve bu arada ortaya çıkan değişim ve kırılmaları daha iyi yansıtabilme için ilk basım tarihlerindeki kronoloji izlenmiştir. Ayrıca ilk baskıyla bugün elimizdeki son halleri arasında önemli değişiklikler varsa değerlendirme esnasında bunlara da kısaca işaret edilmiştir.

1. Babanzâde Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tercîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Mukaddimesi*, İstanbul 1346/1928

21 Şubat 1341/1925 tarihinde TBMM'de Diyanet İşleri Riyâseti'nin bütçe müzakereleri yapılırken Eskişehir mebusu ve Şerîyye ve Evkâf Vekâleti eski vekili, ilmiyeden Abdullah Azmi Efendi'nin (Torun, ö. 1937), Meclis Başkanlığı'na Kur'ân'ın ve bazı İslâmî eserlerin Türkçeye tercüme edilmesi için tahsisat ayrılması amacıyla verdiği 53 imzalı önerge uzun müzakerelerden sonra kabul edilmiştir.⁹ Buna göre Diyanet'in bu işle görevlendireceği uzman bir heyet hem Kur'ân'ın Türkçe tercüme ve tefsirini hem de Hz. Peygamber'in hadislerinin tercüme ve şerhini hazırlayacaktır.¹⁰ Hadislerin tercüme ve şerhini üstlenen Ahmed Naîm Efendi, bu iş için Zeynüddin Ahmed ez-Zebîdî'nin (ö. 893/1488)

9 TBMM müzakereleri için bkz. Dücan Cündiođlu, *Bir Kur'an Şâiri Mehmed Âkif ve Kur'an Meâli*, İstanbul: Birun Kültür Sanat Yayıncılık, 2000, s. 273-321.

10 Cündiođlu, *a.g.e.*, s. 121-123.

et-Tecrîdî's-sarih li-ehâdisi'l-Câmi-i's-sahih'ini tercih etmiştir.¹¹ Ancak çalışmaya başlamadan önce okurları bu alanla ilgili olarak bilgilendirmek maksadıyla hadis ilmine dair bir mukaddime kaleme almıştır.¹²

Müellif *Mukaddime*'de İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker* adlı eserinin tertibine riâyet ettiğini belirtmiş¹³ ve kaynak olarak en fazla kullandığı 22 eserin ismini "Mukaddimenin Tahrîrinde İstiâne Edilen Kitaplar" başlığı altında kaydetmiştir.¹⁴ Ancak çalışma boyunca kaynaklardan bilgi aktarırken dönemdeki yaygın uygulamaya uyarak müellif ve eserinin ismine veya bunlardan sadece birine işaret etmiş, cilt ve sayfa numaralarını vermemiştir. Ahmed Naîm'in nakilde bulunduğu eserlerin tamamını bizzat görmediği anlaşılmalı birlikte bu durum ne onun ilmî titizliğini zedeleyecek ne de *Mukaddime*'nin değerini eksiltecek bir unsur olarak telakki edilmiştir.¹⁵ Diğer taraftan Ahmed Naîm Efendi'nin bu çalışmasında kendisinden en fazla istifade ettiği kaynağın Süyûtî'nin *Tedribü'r-Râvî*'si olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur.¹⁶

Hadis usûlü konularının çok sayıda misal verilerek oldukça detaylı bir şekilde işlendiği eserde farklı görüşlere de değinilmiş, tercih ve tenkitlerde bulunulmuştur. Ahmed Naîm'in yer yer felsefe ve mantıkcılığının izlerine de rastlanılan mukaddimedede, çağdaşı olan kimi müellifler ve müsteşrikler tarafından ortaya atılan hadis merkezli birtakım iddialara cevaplar verilmiştir.¹⁷ İşlenen

11 Bu tercihte iki temel etkenden söz edilebilir: İlki, Ahmed Naîm Efendi'ye göre *Tecrîd*, iç düzeninin güzelliğiyle öne çıkmış en meşhur *Buhârî* muhtasarıdır. Zira isnadların mahzûf olması, doğrudan Hz. Peygamber'e ait olmayan sözlerin çıkarılması ve mükerrer rivayetlerden sadece birinin zikredilmesiyle hacmi dörtte üç oranında kısalmış olsa da, yani bu haliyle aslının takriben dörtte biri kadar hacme sahip olsa da, aynı faydayı temin etmektedir. Bkz. Ahmed Naîm, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 3. baskı, Ankara 1970, c. 1, s. 1-2.

Diğeri ise, Ahmed Naîm Efendi'nin *Tecrîd*'i tercüme etmeye daha erken bir tarihte başlamış olmasıdır. *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasında tefsire yer verilirken hadis tercüme ve şerhlerinin bulunmamasını vesile ederek 120. sayıdan itibaren mezkûr eserin tercümesine başlamıştır. Dergide *Tecrîd*'deki sırayla ve numaralandırılarak yayınlanan 199 hadisin tercümesi aynı numaralarla ve bazı tashihlerle birlikte kitapta da yer almıştır. Bkz. İsmail Kara, *Rusûh ve İstikamet Sahibi Bir Zat Babanzâde Ahmet Naîm Bey*, s. 20.

12 Ahmed Naîm, *a.g.e.*, c. 1, s. 4.

13 Ahmed Naîm, *a.g.e.*, c. 1, s. 338. Ayrıca bkz. İsmail Lütü Çakan, *Şekil ve Örneklerle Hadis Usûlü*, 36. baskı, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2014, s. 19.

14 Ahmed Naîm, *a.g.e.*, c. 1, s. 495. Şüphesiz eserin kaynakları bu bölümde zikredilenlerden ibaret değildir. *Mukaddime*'de gerek kaynak belirtilmeden kendilerinden nakilde bulunan 198 şahıs ve gerekse isim belirtilerek atfı yapılan 115 kitap için bkz. Taha Çelik, "Tecrîd-i Sarîh Mukaddimesi'nin Kaynakları", MÜ İlahiyat Fakültesi, Lisans tezi, İstanbul 2006, s. 16-31.

15 Hüseyin Hansu, *Secdede Biten Bir Ömür Babanzâde Ahmet Naîm Bey*, s. 54.

16 Veli Atmaca, "Tecrîd-i Sarîh Mukaddimesi'nin Kaynağı Meselesi (I)", *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 2009, c. 13, sy. 41, s. 79-90; a.mlf., "Tecrîd-i Sarîh Mukaddimesi'nin Kaynağı Meselesi (II)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, c. 8, sy. 1, s. 109-127.

17 Örnek olarak bkz. Ahmed Naîm, *a.g.e.*, c. 1, s. 74-81.

konu ile ilgili ayrıntı ve ek bilgilerin kaydedildiği veya oluşabilecek şüphelerin bertaraf edildiği 100'ü aşkın dipnotun bulunduğu eserde, zaman zaman aynı işlevleri yerine getirmek için "Tenbîh", "Lâyiha" ve "İstidrâd" başlıklarını taşıyan bölümlere de yer verilmiştir.¹⁸

Yaygın kanaate göre Babanzâde Ahmed Naîm Efendi'nin hadis tercümeleri dil açısından hala aşılamadığı gibi, kaleme aldığı mukaddime de cumhuriyet döneminde telif edilmiş en önemli hadis usûlü kitabıdır.¹⁹ Kendinden sonra Türkçe olarak kaleme alınmış hadis usûlü eserlerini doğrudan etkilemesi ve tamamına kaynaklık etmesi, muhteva zenginliği ve verdiği detaylı bilgilerin yegâneliğini koruması gibi açılardan hadis usûlü çalışmalarında hala başvurulması kaçınılmaz bir eser olduğu dile getirilmektedir.²⁰ Türkçe telif hadis usûlü eserlerinin şaheseri kabul edilen *Mukaddime*²¹ en hacimli müstakil hadis usûlü olma niteliğini sürdürmektedir. Ancak eserin içerdiği konular muhtelif akademik çalışmalara konu olmaları bakımından çok daha geniş bir şekilde incelenmiştir.

Ahmed Naim'in mukaddimesi Mesut Çakır tarafından aynen²² ve Hasan Karayığit tarafından kimi küçük tasarruflarla ve sadeleştirilerek müstakil olarak da neşredilmiştir.²³

2. Hayrettin Karaman, *Hadise Dair İlimler ve Hadis Usûlü*

Cumhuriyet dönemi Türkçe hadis usûlü telifatının ikinci halkasını teşkil eden ve kaynakları arasında Babanzâde Ahmed Naîm'in *Mukaddime*'sinin de hatırı sayılır bir yeri bulunan eserin ilk baskısı *Hadis Usûlü* adıyla yapılmıştır.²⁴ O dönemde İstanbul İmam Hatip Okulu meslek dersleri öğretmeni olan Hayrettin Karaman'ın eseri içerik olarak bu okulların müfredatında yer alan hadis usûlü dersinin konularını kapsamaktadır.²⁵ Eser "Kitap" adını taşıyan dört ana bölüm ve bunların alt bölümlerinden oluşmakta, her bölüm birçok alt başlık içermektedir.²⁶ Birinci kipta alanın en temel terimleri, sünnet, başlangıçtan zamanımıza kadar hadis,

18 Örnekleri için bkz. Ahmed Naîm, *a.g.e.*, c. 1, s. 69, 130-132, 158, 283-287, 346-349, 447-448.

19 Mesela bkz. İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi*, 2. baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s. 69-70,74.

20 İsmail Lütfi Çakan, *Şekil ve Örneklerle Hadis Usûlü*, s. 21.

21 Ali Özek, *Hadis Ricali*, İstanbul 1967, s. 179.

22 Bkz. Ahmet Naim, *Hadis Usûlü*, Mesut Çakır (haz.), İstanbul: Ravza Yayınları, 2009, 480 s.

23 Bkz. Ahmet Naim Bey, Babanzâde, *Hadis Usûlü ve İstılahları*, Hasan Karayığit (haz.), İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010, 519 s. Bu neşirde dikkate alınan hususlar kitabın başında belirtilmiştir.

24 Bkz. Hayrettin Karaman, *Hadis Usûlü*, İstanbul 1965.

25 Bkz. Hayrettin Karaman, *Hadise Dair İlimler ve Hadis Usûlü*, 10. baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s. 12. Ayrıca kitabın iç kapağında "Millî Eğitim Bakanlığı'nın, 27 Haziran 1966 tarih ve 1410 sayılı Tebliğler Dergisi'ndeki kararıyla (sayı: 8080-9136, tarih: 10.06.1966) İmam Hatip Okulları için yardımcı ders kitabı olarak kabul edilmiştir." notu yer almaktadır.

26 Bkz. Karaman, *a.g.e.*, s. 5-10.

hadis usûlü ilmi ve başlıca hadis kitapları konuları ele alınmaktadır (s. 13-67). Hadis usûlünün temel meselelerinin yer aldığı ikinci (s. 69-130) ve üçüncü kitap (s. 131-187) “rivâyet”, “râviler”, “cerh-ta’dil”, “metin tenkidi”, “başlıca hadis nevi ve terimleri” ile “mevzu hadisler” gibi başlıklar içermektedir. Dördüncü bölümde ise “mezhepler ve sünnet”, “muhtelifü’l-hadis”, “nesh ve tercih” konuları incelenmektedir (s. 189-242). İki tane okuma parçasının da bulunduğu²⁷ eserin sonuna, 26 hadis râvisinin kısa biyografilerinin verildiği bir ek derc edilmiştir (s. 243-267).

Hadis usûlünün temel konularının ele alındığı eser, taşıdığı ders kitabı olma hüviyetiyle öne çıkmaktadır. Konular sistematik olarak ve akademik bir sunumla verilmiş, örneklerle zenginleştirilmiş ve ilgili literatüre dikkat çekilmiştir. Sünnetin kaynaklığı, mezheplerin sahih olmayan sünnet konusundaki yaklaşımları, Resûlullah’ın (s) davranışlarının bağlayıcılığı gibi doğrudan alanla ilgili olmayan konulara ve muhtelifü’l-hadis, nâsih-mensûh, cerh-ta’dil gibi hadis ilminin alt dalları olarak kabul edilen başlıklara da temas edilmiştir. Öte yandan muhtemelen yukarıda işaret edilen hedef kitle göz önünde bulundurulduğu için hem bazı hadis usûlü meselelerine hiç değinilmemiş, hem de konular detay ve tartışmalara girilmeden öğretici bir üslupla işlenmiştir.

3. Talat Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*

Hadis usûlüyle ilgili Türkçe olarak telif ve tercüme edilmiş eserlerin yok denecek kadar az; buna mukabil İlahiyat Fakültesi, Yüksek İslâm Enstitüsü ve İmam Hatip Okulları öğrencileri arasında konu ile ilgili kitaplara duyulan ihtiyacın fazla oluşu sebebiyle kaleme alınmış ve ilk olarak 1967 yılında basılmıştır.²⁸ Alanın bazı meselelerini içine alacak şekilde hazırlanan bu baskı daha sonra müellifi tarafından muhteva ve hacim bakımından genişletilmiştir. Bu haliyle müteaddit defa basımı gerçekleştirilen²⁹ ve hadis usûlünün hemen bütün konularını içeren eser yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci bölümde sırasıyla sünnet, hadis ve haber kavramlarıyla (s. 1-13), mütevâtir ve âhâd olmak üzere haber çeşitleri (s. 15-30) incelenmiştir. Nispeten çok daha uzun olan üçüncü bölüm ise “Sihhat Yönünden Hadis Çeşitleri” başlığı altında makbul ve merdûd haberlere tahsis edilmiştir (s. 31-144). İsnâd konusunun ele alındığı dördüncü bölümü (s. 145-164) hadis râvilerinin ve rivâyet şekillerinin bahis mevzuu edildiği beşinci bölüm (s. 165-229) takip etmektedir. Bu bölümde sahâbe, tâbiiler, muhadramlar ve etbâut-tâbiîn; adâlet ve zabt gibi râvilerde aranan şartlar; râvilerin cerh-ta’dil, âdâb ve erkân; râviler tarihi; râvilerin isim, künye ve lakap bilgileri ile hadis rivayeti ve

27 Bkz. Karaman, *a.g.e.*, s. 43, 203.

28 Talat Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s. 6-7.

Bu baskının bilahare genişletilen baskıdan daha güzel olan yanı dönemin fakülte kütüphanesi müdürü İhsan İnan tarafından hazırlanmış bir indeksinin bulunmasıdır. Bkz. Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 159-171.

29 Bkz. Talat Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, Ankara: TDV Yayınları, 1997.

şartları gibi meseleler ayrıntılı olarak işlenmiştir. Hadis alma yollarının anlatıldığı altıncı bölümü (s. 231-257), kitâbetü'l-hadîs ile tedvin ve tasnife mercek tutulan son bölüm (s. 259-302) izlemektedir.

Hadîs Usûlü gerek dil ve üslubu, gerekse de ele aldığı konuları detaylı bir şekilde işlemesi yönleriyle dönemin öne çıkmış eserlerindedir. Talat Koçyiğit (ö. 2011) bu çalışmasında İbn Hacer'in *Nuḥbe*'sinde ortaya koyduğu tertibi neredeyse birebir esas almıştır. İncelediği konularla ilgili sünni çerçeve dâhilindeki ihtilaflara, farklı görüş ve yaklaşımlara yer vermiş olması esere yönelik akademik ilgiyi artıran bir unsur olmuştur. Öte yandan alanındaki Türkçe literatürün ilk ve tartışmasız en önemli çalışması kabul edilen Ahmed Naîm'in *Mukaddimesi*'ne hiç atıf yapmamış olması câlib-i dikkattir.

4. Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*

Çalışma isminden de anlaşıldığı gibi aslında sistematik bir hadis usûlü olma iddiası taşımamaktadır. Ali Osman Koçkuzu çalışmasını hem değişik seviyelerdeki okurlara hitap etmesi, hem de ilahiyat eğitimi alan öğrencilere rehberlik etmesi amacıyla hadis ilimleri hakkında genel bilgi sunmak üzere kaleme aldığını kaydeder.³⁰ Ancak sahanın birçok meselesine yer vermesi ve bunların bir kısmını ana hatlarıyla³¹, bazısını ise oldukça detaylı bir şekilde³² inceliyor olması dolayısıyla esere müstakil bir başlık altında kısaca işaret etmekte fayda görülmüştür.

5. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi Mukaddimesi*

Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, Mecdüddin İbnü'l-Esîr el-Cezerî'nin (ö. 606/1210) aralarında İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Süneni*'i yerine İmam Malik'in (ö. 179/795) *Muvatta*'nın bulunduğu *Kütüb-i Sitte*'yi bir eserde topladığı *Câmiu'l-usûl li-ehâdisi'r-Resûl*'e İbnü'd-Deyba' (ö. 944/1537) tarafından *Teyşîru'l-vusûl ilâ Câmi'i'l-usûl* adıyla yapılan ihtisarın tercüme ve şerhidir. İbrahim Canan (ö. 2009) on sekiz ciltlik söz konusu çalışmasının birinci cildini hadis tarihi (s. 4-333), bazı hadis meseleleri (s. 335-396), Hz. Peygamber'in (s) ilmi yayma tedbirleri (s. 397-472) ve hadis usûlü (s. 473-539) başlıklarını taşıyan dört bölümden oluşan bir mukaddimeye ayırmıştır.³³ Hadis usûlüne ayrılan son

30 Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983, s. 6.

31 Örnek olarak bkz. Koçkuzu, *a.g.e.*, s. 13-28, 108-128, 138-148.

32 Örnek olarak bkz. Koçkuzu, *a.g.e.*, s. 51-95, 148-171, 219-294.

33 İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1988, s. 1. Eser Zaman gazetesinin promosyonu olarak da basılmış, ancak bu baskıda söz konusu mukaddimeye yer verilmemiştir. bkz. İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, ys., ts., 1-18 c.

Bu mukaddimenin daha sonra kısmen ihtisar edilerek müstakil basımı da gerçekleştirilmiştir. Ancak bu müstakil neşir muhtasar olduğu için çalışmamızda daha geniş olan ilk halinin kullanılması tercih edilmiştir. Bkz. İbrahim Canan, *Hadîs Usûlü ve Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998, 613 s.

bölüm de kendi içinde bir mukaddime ve mebhâs adını taşıyan üç bölümden meydana gelmektedir. Usûl ilminin doğuşu, gelişmesi, belli başlı meseleleri ve usûlle ilgili telifler konularını da içeren mukaddime hadîs usûlünün mahiyeti ele alınmıştır (s. 475-490). Hadîs, sünnet, eser, haber ve rivâyet gibi temel kavramların incelendiği birinci mebhâsı (s. 491-497), “Hadîsin Tahlili” başlığını taşıyan ikinci mebhâs (s. 498-512) takip eder. Başta sahâbe olmak üzere râvî bilgisine ve muhaddisin âdâbına tahsis edilen üçüncü mebhâs (s. 513-539) için tercih edilen başlık ise “İlmü’r-Ricâl” olmuştur.

Diğer bölümlerinin aksine mezkur mukaddimenin hadîs usûlüne ayrılan son bölümü, müellifin hadîsle ilgili bilinmesi gereken hususların yeterince açıklandığı değerlendirilmesine³⁴ rağmen oldukça yetersizdir. Sistematik bir hadîs usûlü olmaktan bir hayli uzak olan bu bölümde, sözcülemi sahîh ve zayıf hadîsin tanım ve çeşitleri bile yer bulamamıştır. Sâir bölümlerde birçok konunun epeyce detaylı olarak ele alınmış olması gerçeği, son bölümün muhatap okuyucu kitlesi göz önünde bulundurularak kısa tutulmuş olabileceği tezini de geçersiz kılmaktadır.

6. İsmail Lütfi Çakan, *Şekil ve Örneklerle Hadîs Usûlü*

Yazıldığı dönem itibarıyla Türk dilinde bir başka benzerinin bulunmadığı iddiasıyla İsmail Lütfi Çakan tarafından kaleme alınan eserde, hadîs usûlünün pratik meselelerinin detaya inilmeden kavratılması hedeflenmiştir.³⁵ Eser giriş, altı bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. “Türkiye’de Hadîs Usûlü Çalışmaları” alt başlığının da bulunduğu giriş bölümünde (s.13-22) hadîs usûlünün doğuşu ve kaynakları incelenmiş, birinci bölümde ise (s. 23-41) hadîs ve sünnet kavramları ile sünnetin dindeki yeri ele alınmıştır. İki, üç ve dördüncü bölümler sırasıyla “Rivâyet” (s. 43-65), “Râvî” (s. 67-87) ve “Mervî” (s. 89-130) ana başlıklarına sahiptir. Mevzû hadîs konusunun genişçe incelendiği beşinci bölümü (s. 131-143), hadîs okuma ve okutma uygulamasına yer verilen altıncı bölüm (s. 145-181) ve sonuç (s. 183) izler. Ekler bölümünde ise rivâyet lafızları (s. 187-190) ile cerh - ta’dil lafızları (s. 191-197) kategorik ve alfabetik olarak kaydedilmiştir.

İlâhiyat fakültelerinin lisans programlarındaki hadîs usûlü dersi için hazırlanmış, örnek boyutu ihmal edilmemiş ve öğrenciye konunun belletilmesi amacıyla daha küçük bir hacimde olması tasarlanmış olan eser, bütün bu hedeflerini gerçekleştirilmesi açısından oldukça başarılı bulunmuş, farklı okuyucu kesimlerinden ilgi görmüş ve çok sayıda baskı yapmıştır. Babanzâde Ahmed Naîm Efendi’nin *Mukaddime*’sini hariç tutarsak, sahasında kaleme alınmış kitaplar içinde en fazla iltifata mazhar olmuş eserdir. Saydığımız niteliklerine ilave olarak esere değer katan özelliklerden bir diğeri, hem bölüm içlerinde

34 Söz konusu değerlendirme için bkz. İbrahim Canan, *a.g.e.*, s. XI.

35 İsmail Lütfi Çakan, *Şekil ve Örneklerle Hadîs Usûlü*, s. 11.

konular işlenirken, hem de bölüm sonlarında o bölümü özetleyen birtakım şemalara yer vermesidir. Ayrıca eserde meseleler incelenirken ilgili literatüre işaret edilmesi gerek paralel okuma yapmak isteyenlere yol göstermekte ve gerekse ayrıntılı okuma yapma niyetini taşıyanlara rehberlik etmektedir. Son bölümde ele alınan hadis okuma-okutma usûl ve uygulaması dilimizde yazılmış hadis usûlü kitâbiyatında yegâne olma hüviyetini haiz bulunmaktadır. Ekler bölümünde alfabetik olarak verilmiş olan rivâyet ve cerh-ta'dil lafızları listesi istifadeyi artıran bir unsur olmuştur.

7. Selman Başaran-Mehmet Ali Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*

Arapça ibarelerin elle yazıldığı daktilo nüshanın aynen çoğaltılması yoluyla 1992 yılında ilk baskısı gerçekleştirilen eser³⁶ bilahare müteaddit defa basılmıştır. Selman Başaran (ö. 1993) ve Mehmet Ali Sönmez müştereken kaleme aldıkları önsözde, ilâhiyat fakültelerinde okutulan hadis usûlü derslerine yönelik olarak çeşitli kapsam ve içeriklere sahip birçok kitabın neşredildiğini, ancak yapılan son müfredat değişikliği ile dersin adının Hadis Usûlü ve Tarihi adını aldığını ve böylece kendilerini aynı ismi taşıyan bir çalışma kaleme alma zarureti içinde gördüklerini belirtmektedirler.³⁷ Hadis, sünnet, haber ve eser terimlerinin kısaca ele alındığı giriş (s. 1-4) ve dört bölümden meydana gelen eserin son bölümü hadis usûlüne tahsis edilmiştir (s. 91-192).

Ders kitabı olarak ve dönemin müfredatı esas alınarak hazırlanan eser, her ne kadar adlandırmadaki sıralamaya uymasa da isabetli bir tercih olarak usûl konularını hadis tarihini ilgilendiren meselelerden sonra verir. Ancak alanın bazı temel konularına hadis tarihine ayrılan bölümlerde de yer yer rastlanılmaktadır.³⁸ Muhatap kitlesini teşkil eden öğrencilerin durumunun göz önünde bulundurulduğu eserde, meselelerin kısa ama örneklendirilerek ve ilgili literatüre dikkat çekilerek didaktik bir üslupla işlenmesi benimsenmiştir. Hadis usûlüne dair kaleme alınmış belli başlı klasik ve modern kitaplarla işaret edilmesi kayda değer bir husustur.

8. M. Hayri Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*

Sünnet ve hadisin problemlerinin çözümüne yönelik olarak M. Hayri Kırbaşoğlu tarafından geliştirilen ve ilk adımı *İslâm Düşüncesinde Sünnet*³⁹ adlı çalışmayla atılan projenin ikinci kitabıdır. İki bölümden oluşan eserin birinci

36 Bkz. Selman Başaran ve Mehmet Ali Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Bursa 1992.

37 Selman Başaran ve Mehmet Ali Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, 2. baskı, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001, s. III.

38 Örnek olarak bkz. Başaran ve Sönmez, *a.g.e.*, s. 71-79.

39 Bkz. M. Hayri Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet: Yeni Bir Yaklaşım*, Ankara: Fecr Yayınları, 1993. Kitabın daha sonra genişletilip bugün elimizdeki son halinin verildiği neşri için bkz. a.m.f., *İslâm Düşüncesinde Sünnet: Eleştirel Bir Yaklaşım*, 2. baskı, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996.

bölümünde (s. 11-262) cerh ve ta'dil de dahil olmak üzere klasik hadis usûlünün problemleri ele alınırken, diğer bölümde (s. 263-354) klasik hadis usûlünün uygulamadaki sonuçları tartışılmıştır.

İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi bildiğimiz anlamda hadis usûlünün konularını sistematik olarak ele alan bir çalışma olmaktan ziyâde, alanın teorik ve pratik bazı temel meselelerini tartışan bir eser hüviyetindedir. Dolayısıyla da ekseriyetle karşımıza çıktığı gibi ders kitabı olarak veya bir hadis kitabının mukaddimesi olmak üzere hazırlanmış, didaktik üslûba sahip hadis usûllerinden farklılaşmakta ve haliyle ele aldığı konu başlıkları oldukça sınırlı kalmaktadır. Kırbasoğlu eserinde klasik hadis usûlünün Ehl-i Hadis-Şâfî çizgisinde oluşturulmuş ve metin tenkidinin büyük oranda ihmal edilip isnadın merkeze alındığı bir usûl olduğunu kaydeder. Ona göre metin tenkidinin esas alınması gerekir ve Ehl-i rey ile Mutezile usûlcülerinin usûl-i fıkıh literatüründe geliştirmeye çalıştıkları hadis usûlü bu yaklaşıma çok daha elverişli bir içerik arz etmektedir.⁴⁰

9. M. Hayri Kırbasoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*

Bir önceki başlık altında zikredilen projenin üçüncü adımı olarak yine aynı müellif tarafından kaleme alınan kitap giriş ve beş ana bölümden oluşmaktadır. Böyle bir çalışmaya niçin ihtiyaç hissedildiği sorusuna cevap verdiği giriş bölümünde aynı zamanda vaz edilecek yeni usûlün zihniyet ve metoduna temas edilmiştir (s. 13-54). Rivâyetlerin bilgi değerine (epistemoloji) değinilen birinci bölümü (s. 55-64), "Kaynak Bilincinden Kaynak Metodolojisine" başlığını taşıyan ikinci bölüm (s. 65-96) takip eder. Üçüncü bölümde sahanın bazı tanım ve kavramlarına (mustalah) yer verilmiştir (s. 97-152). Kitabın en uzun kısmını teşkil eden dördüncü bölümde isnâd tetkiki ile metin tenkidinin teknikleri ele alınmıştır (s. 153-354). Sonuç yerine düşünölmüş olan⁴¹ beşinci bölümde ise beklentiler ve muhtemel gelişmeler (ekstrapolasyon) değerlendirilmiştir (s. 355-412). Çalışma oryantalistlerin tekniklerine tahsis edilen bir ek bölümle nihayete ermiştir (s. 413-441).

Alternatif Hadis Metodolojisi, -müellifinin ifadeleriyle- "On küsur yüzyıldan beri devam edegelen ve bugün de hâlâ egemenliğini sürdüren kemikleşmiş bir yapıya karşı, önce onun bu katı yapısını gevşetmeye, sonra onun yanında ikinci bir alternatifini ikâme etmeye ve nihâî olarak da bu yeni metodolojiyi alternatif olmaktan çıkarıp aslı hâle getirmeye ve İslâm düşüncesinde etkin bir konuma yükseltmeye yönelik bir adımdır." Böylesine büyük iddialara sahip bir eserde haliyle iki meselenin müellif tarafından vuzûha kavuşturulması gereği ortaya çıkmıştır. İlki bugün niçin alternatif bir metodolojiye ihtiyaç hissedildiğinin ve bu metodolojinin üzerine bina edildiği zihniyet ve yöntemin ikna edici

40 M. Hayri Kırbasoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, 2. baskı, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000, s. 52.

41 M. Hayri Kırbasoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 4. baskı, Ankara: Otto Yayınları, 2013, s. 12.

bir tasvirinin sunulmasıdır. Diğeri ise takdim edilen metodolojinin Allah, peygamber, kitap, melek, âhiret, insan, evren, yaratılış, tarih, insan hürriyeti (kader) meselesi, inanç ve ifâde hürriyeti, siyaset, ekonomi, toplumsal hayat, aile, eğitim vb. İslâm düşüncesinin ve İslâmî ilimler geleneğinin temel konularında ne gibi sonuçlar doğuracağına değerlendirilmesidir. Ancak eserde bir taraftan bu iki husus uzun uzadıya incelenirken, diğeri taraftan çok temel birkaç başlık dışında klasik hadis usûlü konularına neredeyse hiç yer verilmemiş ve ağırlık metin tenkidine kaydırılmıştır. Son olarak oryantalistlerin çalışma ve yaklaşımlarının tarihî seyri içinde ele alınması hiç şüphesiz faydadan hâlf değildir. Ancak yeterince değerlendirme ve kritiklerinin yapılmamış olması, bu çalışmalardan yararlanılabileceği ve söz konusu yaklaşımların en azından bir kısmının benimsenebileceği izlenimi oluşturmaktadır.⁴²

10. Abdullah Aydın, *Hadis Tesbit Yöntemi*

Hadis usûlü alanında öz ve özet bilgiler sunmayı hedefleyen⁴³ eserin girişinde temel kavramlara, hadis usûlünün önemine, hadis karışıklığına ve hadisleri incelemenin gereğine değinilmektedir (s. 11-42). Sened ve metnin incelendiği birinci bölümü (s. 43-70), hadislerin kabul ve red bakımlarından tasnifine ayrılan ikinci bölüm (s. 71-99) ile bu iki özelliğin dışındaki tasnifine tahsis edilen üçüncü bölüm (s. 101-135) takip eder. Ayrıca eserin sonunda “Hadis Usûlünün Kısa Tarihi” (s. 137-144) ve “Hadis Usûlü Kitabiyatı” (s. 145-157) başlıklarına sahip iki ek bulunmaktadır.

Genel çerçevesi daha önce yayımlanmış bir makalede⁴⁴ çizilen eserde, ilâhiyat fakülteleri müfredatındaki ders saatleri göz önünde bulundurularak ilgili alanda kısa ve öz bilgiler verilmesi amaçlanmıştır. Eserde çok sayıda örneğe ve isnâd şemasına yer verilmesi onun, bu açıdan benzerleri arasında temâyüz etmesini sağlamış ve taşıdığı ders kitabı olma karakterini takviye etmiştir. Eserin benzerlerinden ayrılan bir diğeri yönü ise isim tercihidir ve bu tesmiyenin sebebi müellif tarafından izah edilmemiştir. Konu sonlarında ilgili literatüre işaret edilmesi ve kitabın sonuna derc edilmiş olan muhtasar hadis tarihi ile

42 Yukarıda kısaca zikrettiğimiz proje kapsamında Kırbasoğlu tarafından kaleme alınan gerek bu son eserin ve gerekse önceki iki eserin birlikte ele alındığı ayrıntılı bir değerlendirme yazısı için bkz. Murteza Bedir, “İslâm Düşüncesinde Sünnet: Yeni Bir Yaklaşım, Mehmed Hayri Kırbasoğlu. Ankara: Fecr Yayınları, 1993, 335 sayfa; *İslâm Düşüncesinde Sünnet-I: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Mehmed Hayri Kırbasoğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. baskı, 1996, 424 sayfa; *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Mehmed Hayri Kırbasoğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999, 375 sayfa; *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Mehmed Hayri Kırbasoğlu. Ankara: Kitâbiyât, 2002, 431 sayfa.”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2003, sy. 9, s. 111-128.

43 Abdullah Aydın, *Hadis Tespit Yöntemi*, İstanbul: Kitabevi, 2003, s. 9.

44 Abdullah Aydın, “Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1985, c. 21, sy. 2, s. 29-34; Abdullah Aydın, “Hadislerin Değerlendirilmesi II”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1985, c. 21, sy. 3, s. 8-13.

Türkçe ve Arapça matbu hadis usûlü eserlerinin alfabetik listesi -elbette bu nevi bütün listeler için gerekli olduğu gibi yenilenme ihtiyacı içinde olmasına rağmen- okuyucuların istifadesini artırmaktadır.

11. Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü*

İlk baskısını *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usûlü* adıyla yapan eser⁴⁵, yapılan müfredat değişikliğiyle ilgili dersin adının 2009-2010 Eğitim Öğretim Yılı'ndan itibaren "Hadis Tarihi ve Usûlü"ne dönüştürülmesinden sonra gerçekleşen ikinci baskısında -elbette içeriği de kısmen farklılaşarak- *Hadis Tarihi ve Usûlü* ismini almıştır.⁴⁶ Ahmet Yücel bilahare hadis tarihine ayrılan bölümü kitaptan çıkartmış, genişleterek müstakillen neşretmiş⁴⁷ ve böylelikle *Hadis Usûlü* bugün elimizdeki son halini almıştır. Bu haliyle altı bölümden oluşan eserin ilk bölümünde hadisin önemine ve temel kavramlarına temas edilmiştir (s. 15-45). İkinci bölümde hadis usûlünün tanımı ve benzerlerine göre nispeten detaylı bir şekilde kaynakları ele alınmıştır (s. 47-72). Ağırlıklı olarak hadis öğrenim ve öğretim metotları ve bunlara delalet eden lafızlar olmak üzere rivâyetin incelendiği üçüncü bölümü (s. 73-94), birçok alt başlık altında oldukça ayrıntılı işlenen râvî bahsine tahsis edilmiş dördüncü bölüm (s. 95-128) izlemektedir. Eserin en uzun kısmını teşkil eden beşinci bölümde kaynağı, ifade ettiği bilgi değeri ve sıhhat açılarından mervî konusu tetkik edilmiştir (s. 129-200). Son bölümde ise ilgili literatüre de işaret edilerek hadis ilimlerine dair kısa bilgiler verilmiştir (s. 201-220).

Cumhuriyet döneminde yazılmış çok sayıdaki benzerleri gibi ilâhiyat fakültelerinde lisans seviyesinde ders kitabı olmak amacıyla telif edilmiştir. Nitekim bazı temel kavramların Arapça yazılıp harekelenmesi bu amacın gerçekleştirilmesine katkı sağlamıştır. Ancak eseri diğerlerinden ayıran en önemli özelliği, hadis usûlü prensiplerini ele alırken sadece müteahhirün döneminin bakış açısını yansıtmakla kalmayıp, imkân nispetinde ortaya çıktıkları tarihî süreçlere ve farklı yaklaşımlara atıfta bulunmasıdır.⁴⁸ İleri seviyede araştırma yapmak isteyenler için çok önemli bir işlev icra eden ilgili kitâbiyâtı zikretme uygulamasında da eserin emsallerinden birkaç adım önde olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Altıncı bölümde hadis ilimleriyle ilgili kısa bilgi verildikten sonra, bu ilimlerin muhtevalarının geliştirilmesine yönelik olarak müellif tarafından sunulan teklifler de önem arz etmektedir.⁴⁹

45 Bkz. Ahmet Yücel, *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usûlü*, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2009.

46 Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi ve Usûlü*, 2. baskı, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2010, s. 1.

47 Bkz. Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2011.

48 Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü*, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2011, s. 13.

49 Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü*, s. 218-220.

12. Mustafa Acioğlu, *Usûl-ü Hadis: Hadis İlmihali*

Müellifin ifadesiyle “nispeten bir hadis usûlü”⁵⁰ olma vasfını taşıyan eser, ana bölümlerinin isimlendirilmesinde döneminin hâkim akademik telif anlayışından farklı olarak mukaddime, iki kitap ve netice kısımlarından müteşekkildir. Mukaddime bölümü hadis ve sünnetin önemine ve dindeki yerine dair bahislerle ayrılmıştır (s. 17-26). Eserin en uzun bölümünü teşkil eden “Birinci Kitap”ta klasik hadis usûlünün temel kavramlarının hemen hemen tamamına temas edilmiştir (s. 27-154). “İkinci Kitap”ta (s. 155-222) daha ziyade hadislerden hüküm çıkarma ve onlar arasındaki teâruzu giderme merkezli olmak üzere fıkıh usûlü konuları işlenmiş, akabinde ise kısa bir netice bölümüne (s. 223-225) yer verilmiştir.

Babanzâde Ahmed Naîm Efendi'nin *Mukaddime*'sini hariç tutarsak tanıttığımız eserler arasında yakın dönemde akademi dışında kaleme alınmış olmasıyla dikkat çeken ve bu özelliğinin yazım tarzına yansıdığı bir eserdir. Müellif tarafından sebebi kısaca açıklanmasına rağmen, bir usûl-i hadis kitabı için ilk defa olarak karşımıza çıkan isimlendirme kanaatimizce isabetli bir tercih gibi durmamaktadır. Öte yandan çalışma münhasıran bir hadis usûlü olarak da nitelendirilemez. Zira hadis ve sünnetle ilgili bazı meseleler farklı bir bölümde ve fıkıh usûlü sistematigi içerisinde ele alınmış, hatta hadis usûlünün temel konuları işlenirken bile zaman zaman fakihlerin yaklaşımlarına değinilmiştir.⁵¹ Eserde bir taraftan konu anlatımları örnek ve tablolarla zenginleştirilirken, diğer taraftan “Hadis Tashih Formu” ve “Kurgu Sened” gibi önceki çalışmalarda karşılaşmadığımız kimi uygulamalara yer verilmiştir.

13. Salahattin Polat (ed.), *Hadis Tarihi ve Usûlü*

Editörlüğünü Salahattin Polat'ın, genel akademik koordinatörlüğünü İbrahim Hatiboğlu ile Ali Erbaş'ın yaptığı eser; Abdullah Aydınlı (Ünite 2, 9), Ahmet Yücel (Ünite 4, 8), Emin Aşıkkutlu (Ünite 6, 7), Salahattin Polat (Ünite 1, 3) ve Erdinç Ahatlı (Ünite 5, 10) tarafından müştereken kaleme alınmıştır. On üniteden oluşan eserin ilk ünitesi hadis ilmini ve alt dallarını tanıtan bir giriş niteliğindedir. Hadis tarihine ayrılan müteakip beş ünite (2-6. Üniteler) hadislerin yazılarak bugün için elimizde mevcut olan klasik kaynaklar haline gelme serüveni, başlangıçtan günümüze kadar bu alanda yapılan bilimsel çalışmalar ve eğitim-öğretim faaliyetleri ele alınmıştır. Hadis usûlü bahislerine ilk olarak yedinci ünite yer verilmiş ve burada râvi konusu ayrıntılı olarak işlenmiştir (s. 168-195). Hadis öğrenim ve öğretim yöntemlerinin verildiği sekizinci üniteyi (s. 196-220) hadislerin değişik açılardan taksiminin incelendiği dokuzuncu ünite (s. 222-255) izler. Son ünite ise mütevâtir, âhâd, zayıf ve mevzû hadislere tahsis edilmiştir (s. 256-278).

50 Mustafa Acioğlu, *Usûl-ü Hadis: Hadis İlmihali*, İstanbul: Kayhan Yayınları, 2010, s. 13.

51 Örnek olarak bkz. Acioğlu, *a.g.e.*, s. 118-122, 133-135.

Hadis ilmine giriş niteliğindeki eser, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlahiyat Önlisans Programı öğrencileri için ders kitabı olmak üzere ve uzaktan öğretim tekniğine uygun olarak hazırlanmıştır. Söz konusu tekniğin uzantısı olarak üniteler halinde sunulan konular alanının uzmanı bilim adamlarınca yazılmış, her ünitenin başında “Amaçlar”, “Anahtar Kavramlar” ve “Öneriler” yer almıştır.⁵² Konular işlenirken “Dikkat”⁵³ yan başlığı ile önemli ve gözden kaçırılmaması gereken hususlar kaydedilmiş, “Kitap”⁵⁴, “Makale”⁵⁵ ve “İnternet”⁵⁶ yan başlıkları altında ise ilgili akademik çalışmalara ve sanal ortamda sunulmuş malzemeye işaret edilmiştir. “Sıra Sizde”⁵⁷ başlıklarını taşıyan kısımlarda işlenen konuya dair sorularla öğrenciler araştırma yapmaya yönlendirilmiş ve mezkûr soruların cevapları ünite sonlarına derc edilmiştir. Ünite bitimlerinde mutlaka “Özet”⁵⁸ ile beş soruluk bir test ve bunların yanıtlarından oluşan “Kendimizi Sınayalım”⁵⁹ bölümlerine yer verilmiştir. Ayrıca her ünitenin sonuna o ünitenin hazırlanmasında yararlanılan kaynakların listesi kaydedilmiştir.⁶⁰ Tüm bu özellikleriyle birlikte editörlük ve genel akademik koordinatörlük gibi kurumsal birimlerin hazırlanışına yaptığı katkıyı da dikkate aldığımızda eser benzerleri arasında farklı bir konum kazanmaktadır.⁶¹

14. H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*

“Gerek ilâhiyat lisans ve lisansüstü öğrencilerine gerekse hadise ilgi duyan entelektüel kesime faydalı olması”⁶² temennisiyle kaleme alınan eser başlığından da anlaşılacak iki ana konunun yanı sıra “Sünnet ve Hadisin Anlaşılması Sorunu”, “Hz. Peygamber’in Örnekliliğini Çağımıza Taşımak”, “Hadis ve Sünnetle İlgili Tartışmalar” gibi başlıklar içermektedir.⁶³ Yorum ve değerlendirmelerinde objektif ve bilimsel ölçülere dayanıldığı, eleştirel ve analitik tavrın esas alındığı bizzat müellifi tarafından vurgulanan⁶⁴ eserin usûl bahislerine ayrılan dört, beş ve altıncı bölümlerinde sırasıyla hadis metodolojisinin doğuşu ve gelişimi (s. 279-325), mevzû (uydurma) hadisler (s. 327-333) ve hadis tenkidi (s. 335-362) konuları ele alınmıştır.

52 Örnek olarak bkz. Salahattin Polat, (ed.), *Hadis Tarihi ve Usûlü*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 168, 196, 222.

53 Örnek olarak bkz. Polat (ed.), *a.g.e.*, s. 170, 182, 183.

54 Örnek olarak bkz. Polat (ed.), *a.g.e.*, s. 173, 183, 258.

55 Örnek olarak bkz. Polat (ed.), *a.g.e.*, s. 170.

56 Örnek olarak bkz. Polat (ed.), *a.g.e.*, s. 169, 215, 223.

57 Örnek olarak bkz. Polat (ed.), *a.g.e.*, s. 170, 171, 176.

58 Örnek olarak bkz. Polat (ed.), *a.g.e.*, s. 191-192, 216-217, 252.

59 Örnek olarak bkz. Polat (ed.), *a.g.e.*, s. 192-193, 218-219, 252-253.

60 Örnek olarak bkz. Polat (ed.), *a.g.e.*, s. 194-195, 220, 254-255.

61 İlahiyat Önlisans Programı için hadis ilmine dair hazırlanmış ve benzer nitelikleri haiz diğer bir eser için bkz. İbrahim Hatiboğlu, (ed.), *Hadis*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010.

62 H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012, s. 10.

63 Bağcı, *a.g.e.*, s. 5-7.

64 Bağcı, *a.g.e.*, s. 10.

Hadis metodolojisine takriben yüz sayfanın ayrıldığı eserde klasik usûl konularının bir kısmına hiç temas edilmediği dikkat çekmektedir. Buna rağmen bir nevi hadis usûlü tarihi diyebileceğimiz alanla ilgili literatüre işaret etmekten kaçınılmamış, üstelik ele alınan istihlamların kahir ekseriyeti misâllendirilmiştir. Öte yandan işlenen konulara dair müstakîl kitabiyata işaret edilmemiş olması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Mevzû (uydurma) hadislerin müstakîl bir bölümde ele alınması ve metin tenkidi konusunun ayrıntılı olarak işlenmesi eserin yukarıda tanıttığımız benzerlerinin çoğundan farklılaşan yönlerini teşkil etmektedir.

Harun Ünal'ın Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Ehâdîsü'l-kudsîyye ve'l-keîimâtü'l-ünsîyye*' sine yaptığı tercümesinin sonuna derc ettiği ve *Kırk Kudsî Hadis ve Muhtasar Hadis Usûlü* ismini verdiği çalışması hem sistematik olarak hem de içerik bakımından bir usûl eseri olmaktan uzak olması hasebiyle⁶⁵, Mahmut Toptaş'ın kırk sekiz sayfalık *Sünnet Savunması ve Hadis Usûlü* adlı eseri ise çok kısa olduğu için⁶⁶ makalemizde değerlendirme dışında bırakılmış, ancak isimleri listeye kaydedilmiştir. Öte yandan çalışmamızın çerçevesini sünî hadis usûlü literatürü teşkil ettiği için Abdullah Ünal tarafından kaleme alınan *Şia'da Hadis Usûlü* adlı kitaba değinilmemiştir.⁶⁷

Sonuç

Türk dilinde hadis usûlü yazımı -öncesinde de bazı çalışmalar olmakla birlikte- Cumhuriyet Türkiye'sinde hem ivme kazanmış hem de kemiyet ve keyfiyet bakımından bir seviye yakalamıştır. Bu dönemin tarihî seyrini verdiğimiz, haklarındaki genel ve özel değerlendirmelerimizi takdim ettiğimiz eserleri arasında Ahmed Naîm, İsmail Lütü Çakan ve Hayri Kırbaşoğlu'nun çalışmalarının sahip oldukları özellikler ve sonraki çalışmalara etkileri açısından ayrı bir yeri vardır. Ahmed Naîm Efendi'nin eserinin hem bizzat kendisi hem de müellifi bakımından kıymet ve önemi aşikârdır. Zira o farklı ilgileri ve özel kabiliyetleri olan bir felsefeci tarafından yazılmış, cumhuriyet tarihinde ilk, öncesinde ve sonrasında hadis usûlünün bu genişlik ve derinlikte ele alınmadığı bir eserdir. Ancak kendisinden sonra alanında kaleme alınmış çalışmalara kaynaklık ettiği düşünölen eserin onlar üzerinde herhangi bir etkiye sahip olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Kanaatimizce bu çok önemli mukaddime sonraki müellifler tarafından yeterince istifade edilememiş bir metindir ve son yıllarda kendisine yönelik ilgiyi de kaybetmiş görönmektedir.

İsmail Lütü Çakan'ın eseri ders kitabı niteliğindeki çalışmalar arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Zira sistematığı, muhtasar karakteristiğı, şema ve tablo kullanımındaki başarısı, verdiği örneklerin işlenen konuya uyumu, hedeflerini gerçekleştirilebilmiş olması vb. açılardan Türkçe hadis usûlü yazımında adeta yeni bir

65 Bkz. Ali el-Kârî, *Kırk Kudsî Hadis ve Muhtasar Hadis Usûlü*, Harun Ünal (haz.), İstanbul: Hikmet Kağıt ve Yayıncılık, 1983.

66 Bkz. Mahmut Toptaş, *Sünnet Savunması ve Hadis Usûlü*, İstanbul: Cantaş Yayıncılık, ts.

67 Bkz. Abdullah Ünal, *Şia'da Hadis Usûlü*, İstanbul: İşrak Yayınları, 2000.

çizgi oluşturmuştur. Bize göre Abdullah Aydınli ile Ahmet Yücel çalışmalarıyla bir taraftan bu çizginin takipçisi olurken, diğer taraftan onu geliştirip ileriye taşımışlardır.

Hayri Kırbaçoğlu'nun çalışmaları ise bambaşka bir yoldan yürümüş, alanın problemlerini ele almış, uygulamadaki sonuçlarını tartışarak bizzat hadis usûlünü tartışmaya açmış ve nihayetinde alternatif bir hadis metodolojisi önermiştir. Kendisinden sonra yapılmış kimi çalışmalarda Kırbaçoğlu'nun söz konusu yaklaşımlarının etkisini gözlemlemek mümkündür.

İlk ve en önemli örneği Osmanlı bakiyesi bir âlim tarafından verilen hadis usûllerinin dönem boyunca üretimi daha çok akademi merkezli ve ders kitabı hüviyetinde olmuştur.⁶⁸ Bugün geldiğimiz süreçte özellikle ilahiyat fakültelerinin sayısının epey artmış olması dolayısıyla söz konusu eğilimin devam edeceği öngörülmektedir. Binaenaleyh aynı çerçevede bundan sonra kaleme alınacak eserlerde öncelikle ders kitabı tekniğinin daha titiz bir şekilde uygulanması beklenmektedir. Bununla ilgili olarak kaydedilmesinde fayda mülahaza ettiğimiz ikinci bir husus, yapılacak çalışmanın içerik ve hacim muhasebesinin iyi yapılıp, konuları detaylandırma noktasındaki muvazenenin iyi ayarlanması olacaktır.

Mevcut hadis usûlü ders kitapları içerik ve hacim bakımından benzerlikler arz etmektedir. Bu konuda da çeşitlendirmeye gidilmeli; muhtasar, orta uzunlukta ve geniş olmak üzere farklı büyüklükte çalışmalar yapılmalıdır. Ahmed Naîm Efendi'nin yazdığı mukaddimeyi hariç tutarsak, özellikle üçüncü yani geniş muhtevalı kitapların dilimizde olmadığı görülecektir. Ahmed Naîm'in dışarıda bıraktıkları da dahil olmak üzere bütün konuları detaylı bir şekilde içerecek, Arapça olarak kaleme alınmış mevcut örnekleri gibi oldukça büyük hacimli Türkçe hadis usûlü kitaplarına olan ihtiyaç ortadadır.

Hadisin bir alt dalı olan hadis usûlünün bu ilmin kavramlarını ve metodolojisini ele aldığı malumdur. Nitekim incelediğimiz kitaplarda misallere yer verilmiş olsa da ağırlığın istilahlara ve teori tarafında olduğu vakıadır. Dolayısıyla teori ile pratiği daha iyi mezcetmiş, hatta pratik yönü çok daha önde olan, örnekleri çeşitlendirilip zenginleştirilmiş eserler de neşredilmelidir.

Bugün geldiğimiz süreçte yeni ve akademik bir hadis usûlü telifi tasarlanması halinde iki temel noktanın ihmali hoş görülemeyecektir:

1- Bir nevi tarihçe fonksiyonu da icrâ edecek olan literatür değerlendirmesi ile ilgili literatüre işaret etme uygulaması. Yeni bir hadis usûlü, klasik kaynaklardan başlamak ve Türkçe telifâtı da içermek üzere, günümüze kadar yazılmış belli başlı hadis usûlü literatürüne dair sadra şifa bir değerlendirme sunmak durumundadır.

68 Bu o kadar böyledir ki, kitap isimleri üzerinden müfredat değişikliklerinin izini sürmek bile mümkündür. Yukarıda örnekleri görüleceği üzere bir dönem müfredatta ilgili ders "Hadis Usûlü ve Tarihi" iken aynı ada sahip kitaba rastlanılmakta, ders adında değişikliğe gidilip takdim tehir olunca bu sefer kitaplar "Hadis Tarihi ve Usûlü" ismiyle neşredilmeye başlanmaktadır.

İbn Hacer'in IX/XV. yüzyılda bir ölçüde gerçekleştirdiği bir husûsun asırlar sonra ihmal edilmiş olması maalesef ilmî seviyedeki irtifa kaybını belgelemekten başka bir anlam ifade etmemektedir.

2- Diğer yandan konular işlenirken ilgili literatüre işaret etme uygulaması da geliştirilmeli; o konuda müstakil olarak kaleme alınmış klasik musannefâtla birlikte yurt içinde veya dışında üretilmiş ve ehemmiyet arz eden tez, kitap, makale, tebliğ vb. modern neşriyata da mutlaka atıfta bulunulmalıdır.

Bibliyografya

1. Babanzâde Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Mukaddimesi*, İstanbul 1346/1928.

2. Babanzâde Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Mukaddimesi*, 3. baskı, Ankara 1970.

3. Hayrettin Karaman, *Hadis Usûlü*, İstanbul 1965, viii+175 s.

4. Hayrettin Karaman, *Hadise Dair İlimler ve Hadis Usûlü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, 271 s.

5. Talât Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967, 171 s.

6. Talât Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, Ankara: TDV Yayınları, 1997, xv+304 s.

7. Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983, 480 s.

8. Harun Ünal (haz.), *Kırk Kudsi Hadis ve Muhtasar Hadis Usûlü*, İstanbul: Hikmet Kağıt ve Yayıncılık, 1983, 228 s.

9. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi Mukaddimesi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1988, xiii+560 s.

10. İbrahim Canan, *Hadîs Usûlü ve Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998, 613 s. (Müstakil baskı).

11. İsmail Lütfi Çakan, *Hadîs Usûlü: Şekil ve Örneklerle*, İstanbul: MÜ Yayınları, 1990, 168 s.

12. İsmail Lütfi Çakan, *Şekil ve Örneklerle Hadis Usûlü*, 36. baskı, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (IFAV), 2015, 200 s.

13. Selman Başaran-Mehmet Ali Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Bursa 1992, iv+209 s.

14. Selman Başaran-Mehmet Ali Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, 2. baskı, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001, x+196 s.

15. M. Hayri Kırbasoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999, 375 s.

16. M. Hayri Kırbaoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Ankara: Kitâbiyât, 2002, 431 s.
17. M. Hayri Kırbaoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 4. baskı, Ankara: Otto Yayınları, 2013, 463 s.
18. Abdullah Aydınlı, *Hadis Tesbit Yöntemi*, İstanbul: Kitabevi, 2003, 165 s.
19. Abdullah Aydınlı, *Hadis Tesbit Yöntemi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009, 230 s.
20. Ahmet Yücel, *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usûlü*, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2009, xii+317 s.
21. Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi ve Usûlü*, 2. baskı, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2010, xii+288 s.
22. Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü*, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2011, 243 s.
23. Mustafa Acioğlu, *Usûl-ü Hadis: Hadis İlmihali*, İstanbul: Kayhan Yayınları, 2010, 246 s.
24. Salahattin Polat (ed.), *Hadis Tarihi ve Usûlü*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010, vi+278 s.
26. H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012, 460 s.
27. Mahmut Toptaş, *Sünnet Savunması ve Hadis Usûlü*, İstanbul: Cantaş Yayıncılık, t.y., 48 s.

Cumhuriyet Türkiye'sinde Türkçe Telif Edilmiş Hadis Usûlü Eserleri

Muhammed Masum ŞENBURÇ

Özet

Cumhuriyet Türkiye'sinde ilk Türkçe telifin 1928 yılında neşredilmesiyle birlikte başlayan hadis usûlü çalışmaları, seksenlerden sonra ivme kazanarak günümüze kadar sürmüş ve tespitimize göre on altı esere ulaşmıştır. Eserlerin daha çok akademi çevresinde üretilmiş olduğu ve ders kitabı mahiyeti taşıdığı görülmektedir. Klasik hadis usûlü konularının modern bir üslupla işlendiği eserlerin bazısında içerik bakımından kimi farklılaşmalar da olmuştur. Bu makalede öncelikle söz konusu eserlerin ana hatlarıyla tarihî seyri verilmekte, ardından haklarında değerlendirmeler yapılmakta, son olarak da ulaşılan sonuçlar ve bundan sonra yapılacak çalışmalara dair teklifler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis Usûlü, Cumhuriyet Türkiye'si, Türkçe, Telif.

Studies on Hadith Methodology in Turkish During the Republican Era in Turkey

Muhammed Masum ŞENBURÇ

Abstract

The studies of hadith methodology in Republican Turkey started after the first work in Turkish was published in 1928. These studies gained a considerable momentum after 80s and came until today, and according to our survey reached up to 16 volumes in different sizes. It is remarkable that most of these works were produced around academic circles and have the characteristics of a textbook. There occurred some differentiations in terms of content in some of these books that handle classical hadith methodology (usûl al-hadith) topics in a modern style. In this article, the historical progress of these works is given in an outlined way firstly, then these works are evaluated in detail, and the outcomes and suggestions for prospective studies are presented lastly.

Keywords: Hadith Methodology, Republican Turkey, Turkish Language, Work.

